

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 111 1990

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-87666-04-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1991

under hela senare halvan av 1600-talet. Det är dock riktigt att andliga sonetter höll sig aktuella längst.

Jag har pekat på några brister i Burmans avhandling. Jag har ifrågasatt vissa av hans litteraturhistoriska och litteratursociologiska bedömningar och därtill diskuterat alternativa analytiska tillvägagångssätt som på ett bättre sätt skulle kunnat leda fram till de mål Burman själv har satt upp för sitt arbete. I det stora hela har jag emellertid en mycket positiv uppfattning om denna avhandling: greppet är imponerande stort, beläsenheten gedigen och genomförandet både energiskt och målmedvetet. Avhandlingen är ett viktigt bidrag inte bara till sonettens svenska historia utan också, genom den breda orienteringen, till utforskandet av den äldre svenska litteraturen över huvud taget. Därtill kommer – sist här men ingalunda oviktigt – att själva texten är mycket välskriven.

Stina Hansson

Gunnar Sahlin: *Författarrollens förändring och det litterära systemet 1770–1795*. (Litteraturvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.) Sthlm 1989.

Svensk litteraturforskning tycks vara på väg att återerövra vår äldre vitterhet. Efter decennier av vanhävd, då blott ett fåtal ensamvargar hördes yla på trädorna, har odlingen åter kommit igång och bedrivs nu, om inte på bred front så dock med påtaglig energi. I det tämligen nybildade Sällskapet för 1700-talsstudier är litteraturvetenskapen väl representerad. Till de drivande krafterna i detta tvärhumanistiska samfund hör Gunnar Sahlin, som 1989 lade fram sin avhandling om litteraturens och författarnas situation i vårt land under gustaviansk tid.

Med sina 326 sidor kan denna avhandling till omfånget väl mäta sig med äldre tiders specimina för doktorsgraden. Framställningen är uppdelad i sju kapitel, av vilka det första och det sista utgörs av Inledning resp. Slutord, båda ganska korta. Efter inledningen följer ett kapitel med titeln Det litterära systemet, som behandlar teknisk produktion, distribution och publikförhållanden. Det tredje kapitlet undersöker författarnas inkomster; det tar upp tillfällesdiktningen, mecenatsystemet, den litterära äganderätten, prenumerations- och subskriptionsförfaranden och författarnas roll som egna förläggare och som mottagare av honorar. Det största kapitlet, det fjärde, omfattar närmare 90 sidor och belyser författarnas sociala bakgrund, deras födelse- och bostadsorter och vad de sysslade med utöver författarskapet. Medan detta kapitel anlägger ett mycket brett perspektiv, är de båda följande mer begränsade. I femte kapitlet har avhandlingsförfattaren koncentrerat sig på journalister och teaterförfattare, och i det sjätte, slutligen, lyfter han fram tre namn, Carl Envallsson, Bengt Lidner och Thomas Thorild, som representerar för ett nytt slags författare. De får illustrera den förändring eller de förändringar i författarrollen som avhandlingens titel pekar på. Från att tidigare ha arbetat inom ett

ämbete eller stödd av mecenater blir författaren en yrkesman i sin egen rätt, som försörjer sig på honorar för sitt författarskap.

Författaren i ämbetet – formeln känns igen från Bo Bennich-Björkmans avhandling (1970), som Gunnar Sahlin uppenbarligen har ägnat ett hängivet studium. Han har valt ett betydligt kortare tidsavsnitt än Bennich-Björkman, 25 år mot 300, och har därför kunnat både bredda och fördjupa sin undersökning. Men det är tydligt att han har lärt sig mycket av sin föregångares arbete, och han har dessutom kunnat tillgodogöra sig Lars Furulands matnyttiga recension av det i *Sammlaren* 1970. Detta gäller i första hand kap. IV om författarnas sociala bakgrund, geografiska hemvist och sysselsättning. Men det gäller också mer övergripande ting som utblickarna mot jämförbara förhållanden utomlands. Sahlin har här tagit fasta på Furulands kritik och gör ofta med hjälp av utländsk litteratur givande internationella jämförelser. Sådana utblickar får vi inte minst i kap. II, Det litterära systemet. Kapitlet är uppdelat i sju avsnitt, om boktryckare, bokhandlare, förläggare, lånebibliotek, den litterära publiken, läsesällskap och sammanfattningsvis om det litterära systemets expansion mot slutet av 1700-talet. Det är alltså fråga om de tekniska och ekonomiska faktorerna bakom bokutgivningen, om vägen till läsarna och om publikunderlaget. Sahlin kallar själv det här kapitlet för »ett konglomerat av andra forskningsinsatser», vilket får betraktas som en riktig karakteristisk, även om han i viss mån kompletterar sin läsning med egen arkivforskning. En brist i denna översikt är att den offentliga kritiken över huvud taget inte berörs. Ändå är det just under den aktuella perioden som en offentlig kritik värd namnet växer fram, delvis ur de litterära sällskapens interna granskning. Författaren kunde också ha fördjupat bilden av kvinnorna som bokkonsument. Det finns konkreta belegg för att kvinnorna också i vårt land började uppfattas – och exploateras – som en intressant litterär publik. Just under den studerade perioden gavs det sålunda ut en rad tidningar för kvinnor, om vilka står att läsa i Margareta Bergers charmfulla *Änligan ord från Qwinnohopen* (1984).

Kap. III, Författarnas inkomstmöjligheter, kallas »en utvecklingskiss», och utvecklingen anses då gå från »mecenatförfattaren» och »ämbetsförfattaren» till den friare »yrkesförfattaren». Det första avsnittet tar upp tillfällesdikten med Clewberg-Edelcrantz som välvalt exempel på en karriärpoet. När Sahlin betecknar tillfällesdikten som »ett fördrag mellan två parter», vill man dock gärna anmärka att tillfällesdikten i hög grad vände sig till offentligheten. Detta framgår bl. a. av att de samlingar av olika poeters verk som gavs ut under 1700-talet i mycket stor utsträckning tar med tillfällesdikter. Det gäller även gustaviansk som Kellgren och Leopold. Tillfällesdiktens funktion var uppenbarligen inte så enkel och entydig som framställningen kan ge intryck av.

Nästa avsnitt behandlar mecenatsystemet, men här är författaren mindre lyckosam i sin exemplifiering. Att Johan Gabriel Oxenstierna dedicerade 1796 års utgåva av *Skördarne* till sin morbror Gustaf Fredrik Gyllenberg har ingenting med klient-mecenatförhåll-

lande att göra. Inte heller kan de politiska skribenter som sålde sin litterära talang betraktas som det betalande partiets klienter. Snarare var de vad som i dag kallas uppdragstagare, jämförbara med våra dagars reklambyråer. Det måste också ifrågasättas om de litterära sällskapen före Svenska akademien verkligen, som författaren hävdar, utövade någon mecenatfunktion i egentlig mening. I stället var det ju så, att den som invaldes i exempelvis *Utile Dulci* fick betala för sig.

Kap. IV, Författarnas sociala bakgrund, geografiska hemvist och sysselsättning, har utan tvivel inneburit de kinkigaste metodproblemen. Primärt har uppgiften bestått i att ställa samman en representativ, statistiskt användbar författarpopulation som grund för en sociologisk undersökning av periodens författare. Den närmaste föregångaren är Bennich-Björkman, som i sin avhandling utgår från Hammarsköld-Sondéns *Svenska vittnerheten* (1833). Men Gunnar Sahlin har tagit starka intryck av Furulands tidigare nämnda kritik och på dennes rekommendation också utnyttjat Bernhard Meijers *Svenskt Literatur-Lexikon* (1886), varigenom basen för författarurvalet vidgats betydligt. Det kronologiska problemet, frågan om vilka författare som skall anses tillhöra den aktuella perioden, 1770–1795, har Sahlin löst genom att utgå från författarnas födelseår, och han använder därvid olika kriterier. I första hand tar han med författare som är födda 30 år före periodens båda ändpunkter, dvs. författare födda mellan 1740 och 1765. Eftersom denna princip befinns ge ett alltför snävt urval och utesluta viktiga äldre författare, som varit verksamma under perioden, kompletteras urvalet med dels författare som föddes 1730–1740 och dog efter 1795, dels författare födda under senare delen av 1760-talet. De författare som föddes på 1730-talet och var verksamma under perioden 1770–1795 måste alltså överleva hela denna period för att få komma med. Sahlin konstaterar själv att flera viktiga författare som Bergeström, Gagnérus, Rudin och Wellander därmed faller bort; däremot medtas yngre författare som avlidit före 1795, t. ex. Gustaf Johan Ehrensvärd, död 1783, Gustaf III, död 1792, Bengt Lidner, död 1793. Dessa besvärande inkonsekvenser borde ha fått avhandlingsförfattaren att revidera sina principer. Man beklagar att han, med hänvisning till det besvärliga bibliografiska läget, inte har ansett sig kunna utgå från den faktiska litterära produktionen under perioden utan i stället laborerat med dessa tämligen godtyckligt valda födelseår och livslängder.

Det andra fundamentala problemet vid upprättandet av författarpopulationen har bestått i att fastställa vad som i sammanhanget skall förstås med författare. Gunnar Sahlin har valt en radikal lösning såtillvida som han av sitt utgångsmaterial har tagit med i princip alla som publicerat sig inom poesi, våltalighet, dramatik, romanlitteratur, historia, estetik, reseskildringar, politik, ekonomi och filosofi. Författare inom dessa områden får bilda en huvudpopulation, och därtill formerar Sahlin en externpopulation av författare inom naturvetenskap och teologi; hit förs också läroboks- och lexikonförfattare liksom akademiskt inriktade filosofer, språkvetenskapsmän, jurister, histo-

riker m. m. Totalt omfattar urvalet 269 författare, fördelade på en huvudpopulation om 193 och en externpopulation om 76. Diskrepansen mellan en mera traditionell litteraturhistorisk bild av den gustavianiska tidens författarkår och den månghövdade och brokiga skara som Sahlin mönstrar blir naturligtvis våldsamt. Som grund för sitt urval anför han 1700-talets tolkning av begreppen 'vitterhet' och 'litteratur'. Man önskar att han också skulle ha infört begreppet 'diktning' och väskat fram ytterligare en grupp, en kärnpopulation av vad vi i dag skulle definiera som skönlitterära författare. Litteraturvetenskapen kan må väl av att vidga sina räjonger, men dikten bör ändå förbli ämnets centrala angelägenhet.

Den statistiska bearbetningen av materialet ger knappast några överraskande resultat, men även om den i stort sett bekräftar vad vi redan anade, är det värdefullt att få misstankarna förvandlade till visshet. En randanmärkning kan göras mot granskningen av författarnas sociala bakgrund. Sahlin utgår här endast från fädernas sociala ställning och sysselsättning vid slutet av karriären. Men det är ju långtifrån alltid som man med så enkla medel fångar in barnens-författarnas faktiska uppväxtmiljö. De tidigt faderlösa Thorild och Lidner är goda exempel på motsatsen.

I kap. V och VI vänder sig undersökningen till avgränsade områden resp. enskilda författare som får illustrera förändringar i författarrollen. Den översiktliga framställningen av pressens och teaterns expansion är föredömligt klar och koncentrerad, och det samma kan sägas om genomgången av Envallssons, Lidners och Thorilds relationer till förläggare, bokhandlare och mecenater. Framställningens nyhetsvärde är väl inte heller i dessa avsnitt alltför märkligt, men Sahlin har gjort ett insiktsfullt bruk av tidigare forskning och förtydligt bilden av ett litterärt system och en författarroll i förvandling.

Gunnar Sahlins avhandling visar en imponerande behärskning av ett stort och svåröverskådligt material. Hans aptit kan ibland förefalla väl glupande, men man är samtidigt tacksam för den grundliga varmed undersökningen genomförts. Som referensverk har boken ett stort och helt säkert bestående värde.

Torkel Stålmarch

Anita Ankarcrona: *Bud på böcker. Bokauktioner i Stockholm 1782–1801. Traditionen – böckerna – publiken*. Stockholm 1989.

Läsaren har på senare år kommit allt mer i blickfånget för litteraturvetenskapen, både genom textanalyser i *reader-response criticism* och i bokhistoriska studier av läsning och bokinnehav. Anita Ankarcronas avhandling tillhör den senare inriktningen där viktiga frågor brukar vara: Vilka var det som läste? Vad läste de? Hur kom de över sitt läsestoff?

Hennes ämne är en centralt belägen – och som det visar sig läshistoriskt central – institution, Stockholms bokauktionskammare (BAK). Dess arkiv är särskilt intressant eftersom auktionsprotokollen (som